

M. VANKA, *Vinski vrh*, Zagreb, Moderna galerija

VARAT, Đuro, naivni slikar (Badljčina kraj Pakraca, 27. III. 1913). Slika od 1970, izlaže od 1973. Teme i motive pronalazi u slavonskome krajo-liku, što ga prikazuje na realističan način (*Odmor pod hrastom*, 1979; *Seoski potok zimi*, 1980; *Jezero*, 1985; *Pakračka kalvarija*, 1987). Također slika žanr-prizore (*Izdajničko ogledalo*, 1982) i gradske vedute (*Ulica kralja Tomislava*, 1983). Samostalno je izlagao u Zagrebu 1983.

VARAŽDIN, prikaz na cehovskom listu iz 1732.

LIT.: N. Miranda-Blažević, Đuro Varat (katalog), Haag 1980. — Ista, Đuro Varat (katalog), Zagreb 1983. — Naivi 87 (katalog), Zagreb 1987, str. 20. — N. Vrkljan-Križić, Đuro Varat (katalog), Zagreb 1993.

VI. Mć.

VARAŽDIN, grad u SZ Hrvatskoj. Prvi se put spominje 1181. pod nazivom *Garestin* u ispravi kralja Bele III. Prvi je od gradova S Hrvatske dobio povlastice kraljevskoga i slobodnoga grada 1209. od kralja Andrije

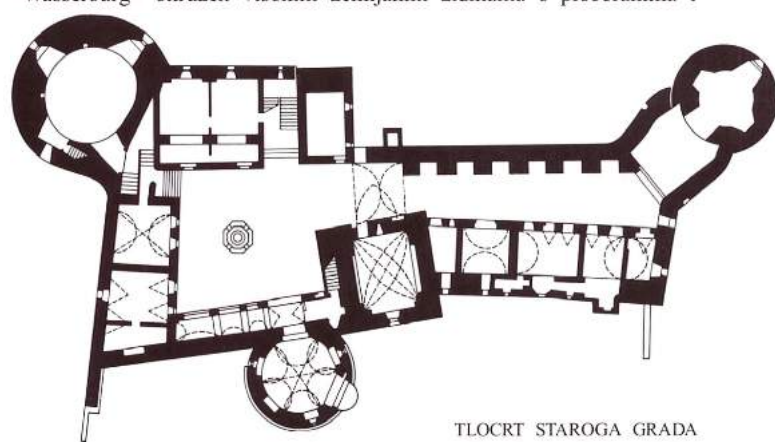
STARI GRAD

II. Istodobno sa slobodnim kraljevskim gradom postoji i utvrda, samostalni feudalni posjed (grofovi Celjski, Ivaniš Korvin, Ivan Ungnad, Tomo Erdődy i nasljednici) do 1925. Tijekom XVI. st. V. je bio najvažnija utvrda Slavonske vojne krajine i sjedište generalata. God. 1756–76. političko središte Hrvatske, sjedište bana, a od 1767. i namjesničkoga vijeća. Obnovljen nakon katastrofalnoga požara 1776. V. je i danas brojem kulturnopov. spomenika najvažnije kulturno i umj. središte S Hrvatske.

Urbanistički oblik varaždinske pov. jezgre i njezinih predgrada je nepravilan četverokut s utvrdom u SZ dijelu. Zemljani su nasipi ojačani kulama kružne osnove i višekutnim prsobranima. Unutar gradskih zidina

je srednjovj. raspored trgova i ulica oblikovan dijelom kasnijom izgradnjom tijekom XVII. i XVIII. st. s mnogobrojnim renesansnim, baroknim i historicističkim građevinama. God. 1807. započelo je sustavno rušenje gradskih zidina, čime je unutrašnja varoš spojena s predgradima. Najvažniji je arhit. spomenik tvrđava, nazvana *Stari grad*, nepravilna izdužena tlocrta s kulama kružne osnove. Glavna četvrtasta kula s poč. XV. st. ima veliki gotički luk s klesarskim znakovima i stražarske klupe s lučno svedenim kamenim reljefima s motivom ruže i ribljega mjehura. Za vlasništva Ivana Ungnada, gotička je tvrđava pregrađena u renesansni »Wasserburg« okružen visokim zemljanim zidinama s prsobranima i

DVORIŠNI DIO STAROGA GRADA

TLOCRT STAROGA GRADA

dvostrukim opkopom ispunjenim vodom. Radove su izvodili tal. graditelji iz okolice Coma prema planovima i pod nadzorom Domenica dell' Allia. Unutrašnjost utvrde ima oblik palače s dva dvorišta; dvokatni su hodnici ukrašeni toskanskim stupovima. Površine zidova oslikane su sgrafitima i zidnom slikom u unutrašnjosti. Na juž. zidu glavne kule probijen je dvostruki prozor s kamenim doprozornikom i grbom Ivana Ungnada.

Važni arhit. i umj. spomenici također su i mnogobrojne varaždinske crkve. Župna crkva *Sv. Nikole* uz nekadašnja južna gradska vrata, prvotno romanička građevina, bila je još 1672. gotičko zdanje s tri broda i peterostranim svetištem; sadašnja crkva s bočnim kapelama i širokim svetištem izgrađena je u vrijeme barokne obnove 1753–61, koju je većim dijelom

PALAČA ZAKMARDI

izveo M. Mayerhofer prema nacrtima I. S. Wagnera, a dovršio njegov pomoćnik A. Poch. Iza gl. oltara nalazi se freska (1771) s prikazom Varaždina iz XVIII. st. Unutrašnja oprema i crkv. predmeti potječu iz doba baroka (pozlaćena pokaznica od srebra, djelo varaždinskoga zlatara A. Töröka iz 1773). Uz crkvu je zvonik iz 1494. — Franjevačka crkva *Sv. Ivana Krstitelja* je barokizirana građevina, koja se spominje u ispravama iz XIII. st.; ponovno je izgrađena u baroknom stilu 1650 (Peter Rabb iz Graza) i posvećena 1657. Četverokatni je zvonik sagrađen 1641, a portal oko 1655. U bočnim nišama su kameni kipovi Sv. Franje Asiškoga i Sv. Antuna Padovanskoga, radovi varaždinskoga kipara I. J. Altenbacha iz sred. XVII. st. Vrsnim su štukaturama ukrašene kapela Sv. Josipa s kraja XVII. st. te kapele Sv. Antuna Padovanskoga i Majke Božje škapularske iz 1717, rad A. J. Quadria. Gl. je oltar rađen 1698—1702. prema nacrtu Kristofora Zetla. Polikromirao ga je zagrebački slikar Joakim Shidt, a kipove je vjerojatno radio mariborski kipar F. K. Reiss. Bočni su oltari nastali u razdoblju 1725—48. i većim su dijelom rad varaždinskoga kipara Ivana Adama Rosembergera. Maniristička propovjedaonica s likovima Krista i apostola je iz 1670. Dvokatni samostan s četvrtastim unutrašnjim dvorištem izgrađen je u današnjem obliku 1678, dijelom dograđen poslije. U tzv. franjevačkoj ljekarni nalaze se freske I. Rangera iz 1750. koje prikazuju Bl. Dj. Mariju s alegorijskim likovima poznatih kontinenata i oličenim prikazima prirodnih elemenata. — Isusovačka crkva *Uznesenja Marijina* s bočnim kapelama uz široki brod građena je 1642—46. pod nadzorom J. Mattote; zvonik iz 1676. gradio je Peter Julijan iz Ptuja. Portal crkve s grbom obitelji Draškovića izgrađen je 1656. Pročelje dobiva današnji oblik u XVIII. st. Kapela Sv. Franje Ksaverskoga urešena je 1710. štukaturama, vjerojatno rad A. J. Quadria. Današnji je glavni oltar golemi retabl s atikom iz 1737, mnoštvom figura i slikom Uznesenja Marijina. Vrsni su oltar Sv. Ignacija Loyole na kojemu je 1742. neke kipove radio varaždinski kipar Ivan Adam Rosemberger i oltar Sv. Franje Ksaverskoga iz 1743. Duž bočnih zidova svetišta smještene su korska sjedala iz lepoglavске crkve s oslikanim prizorima iz života pavlinskih svetaca, rad I. Rangera iz 1737. U kapelama su slike Sv. Ignacija Loyole i Sv. Franje Ksaverskoga, dijelovi starijih oltara iz 1646. Svod crkvene sakristije oslikao je 1772. freskama varaždinski slikar B. Grueber. Uz crkvu je lauretanska kapela s grobnicom obitelji Draškovića, izgrađena prije 1659. Dvokatni isusovački samostan uz crkvu gradio je Jakob Schmerleib 1679—91. Na stubištu su štukature iz XVIII. st. s prizorima iz Staroga zavjeta, vjerojatno rad A. J. Quadria. — Uršulinska crkva *Rođenja Isusova* s istaknutim pročeljem izgrađena je 1729; uz crkvu je dvokatni samostan dovršen 1749. s klasicističkim pročeljem. U samostanskoj kapelici na katu je oltar s kipovima mariborskoga majstora J. Strauba iz XVIII. st. — Crkva *Sv. Vida* u J predgrađu, na istoimenom trgu, spominje se već prije XIV. st. Današnja je crkva ponovno podignuta 1780, kada je sagrađen i

CRKVA SV. FLORIJANA

zvonik. Velik drveni oltar izradio je oko 1752. Ivan Adam Rosemberger. Zavjetna crkva *Sv. Florijana* u S predgrađu podignuta je 1669. kao drvena kapela. Unutrašnjost je bogato opremljena oltarima i namještajem iz XVIII. st. Veliki oltar radio je Ivan Adam Rosemberger 1740, a iz prve pol. XVIII. su i drvene klupe s rokoko ukrasima, rad Matije Saurera. U crkvi se čuva znamenita slika s prikazom Varaždina u katastrofalnom požaru 1776. Kameni kipovi na stupovima pred ulazom u crkvu možda su rad štajerskoga kipara J. Strauba. — Kapela *Sv. Roka*, podignuta prije 1690, trolisna građevina s tornjićem, ima svod oslikan kasnorenesansnim zidnim slikama. Kapela *Sv. Fabijana i Sebastijana* u Z predgrađu sagrađena je 1681; klupe u crkvi rad su M. Saurera. — Kapucinska crkva *Sv. Trojstva* sagrađena je 1705. Oltari i namještaj rad su varaždinskoga majstora Piča

GRADSKA VIJEĆNICA

UNUTRAŠNOST CRKVE SV. IVANA KRSTITELJA

iz prve pol. XIX. st. Iza gl. oltara je velika slika s prikazom Sv. Trojstva (oko 1700). Uz crkvu se nalazi jednokatni samostan s unutrašnjim dvorištem, a u njegovoj se knjižnici čuva vrijedna zbirka inkunabula.

Većina javnih i privatnih građevina, palača, kurija i kuća građena je u XVIII. st.; neke potječu još iz XVI. st. Varaždinska gradska vijećnica na današnjem gl. trgu vjerojatno je dijelom romanička građevina s vidljivim gotičkim lukom nekadašnjega ulaza u toranj; pregrađivana je u XVI. st. pod nadzorom varaždinskoga graditelja Jurja Fleischmana. Današnji je izgled dobila pregradnjom 1793; obnovu su izvodili najpoznatiji varaždinski graditelji i klesari u XVIII. st. J. Erber, M. Taxner te F. Lossert, koji je dovršio pročelje 1793. u kasnobarokno-klasicističkim oblicima podignuvši toranj iznad krova. Klesani portal s balkonom i gradski grb pod tornjem radio je klesar L. Vieter 1792. Uglovnica obitelji Škrlec na Franjevačkome trgu, ponovno podignuta 1988, ima iz spolija rekonstruiranu renesansnu biforu iz XVI. st. Građanska kuća Ritz, pregrađena u XIX. st., obnovljena je u izvornome renesansnom stilu s arkadnim trijemom u prizemlju 1988; kameni nadvratnik malih vrata ima klesane inicijale imena i godinu 1540. U dvorištu kuće Mrazović iz druge pol. XVI. st. nalazi se renesansna galerija s lukovima na toskanskim stupovima, vjerojatno rad domaćih graditelja. Kuća Jaccomini na glavnome trgu, izgorjela u požaru, obnovljena je 1776.

Važne crkv. građevine su nekadašnje isusovačko sjemenište, tzv. palača Zakmardi, koju su 1668–72. gradili varaždinski graditelji B. i J. Jančić, s oltarićem urešenim štukaturama iz XVII/XVIII. st., te pavlinska reziden-cija, tzv. Pavlinski marof s reljefom iz 1760. nad portalom.

Od javnih građevina ističe se palača Varaždinske županije s raskošnim portalom, koju je prema nacrtima iz Beča dovršio 1769. varaždinski graditelj J. Erber. Palača zagrebačkoga Kaptola s lijepim portalom i atikom s Božjim okom sagrađena je 60-ih god. XVIII. st. Mnogobrojne su palače feudalnih obitelji u gradu i izvan nekadašnjih gradskih zidina. Palača Sermage, obnavljana 50-ih god. XVIII. st., urešena je na pročelju reljefnim medaljonima, a na ranobarokne galerije dvorišne strane prigradeno je reprezentativno stubište s kamenom laternom u stilu rokoko. Palača obitelji Erdődy, podignuta sred. XVIII. st. izvan gradskih zidina, ima središnji portal izgrađen u rokoko stilu. Palača Drašković na glavnome trgu, nekada sjedište hrvatskoga bana, spominje se kao plemićka kuća već 1616. Izgradnja današnje palače i oblikovanje pročelja u rokoko stilu završeni su vjerojatno u drugoj pol. XVIII. st. Najljepša varaždinska palača je uglovna dvokatnica s erkerom Franje Patačića, sagrađena 1764. Na gl. je pročelju raskošni portal u rokoko stilu sa stupovima koji nose atiku s valovitim viticama i vazama, jedan od najljepših portala u Hrvatskoj iz doba rokoko. Palača Patačić-Bužan ima portal s klasicističkim vijencem, sagrađen oko 1785, a palača Herzer, građena 1791–95, ima raskošan klesani grb iznad portala. Izvan nekadašnjih gradskih zidina nalaze se palače Keglević (spomenuta već 1700), koju je 1774–75. pregradio u rokoko stilu J. Erber, te palača Patačić-Puttar s jednokatnim erkerom, koju je 1745. dijelom dovršio varaždinski graditelj J. Hauk. Među građevinama iz doba historizma ističe se varaždinsko gradsko kazalište, koje je prema nacrtima H. G. Helmera 1871–73. gradio zagrebački graditelj J. Jambrišak. Današnja zidna slika na stropu glavnoga

stubišta djelo je M. Stančića. Novu varaždinsku gimnaziju gradio je varaždinski graditelj Vilim Weiner u historicističkom stilu 1867–70. — Varaždinsko gradsko groblje vrijedan je spomenik parkovne arhitekture, prema zamislima H. Hallera oblikovano nakon 1905. kao perivoj s njegovanim šišanim biljem po baroknim uzorima. Na groblju je veći broj umjetnički oblikovanih grobnica s arhitekturom i ukrasima iz doba bidermajera, pov. stilova, secesije i novijega doba. Najpoznatije su grobnice obitelji Burić, Harbuval-Chamare i Bauer, te grobnice Jagić i Leitner, čije su nadgrobne kipove radili I. Rendić i R. Frangeš-Mihanović.

Gradski muzej Varaždin, osn. 1925, ima pet odjela. Kulturnopovijesni odjel muzeja smješten je u Starome gradu i posjeduje kulturnopov. građu eur. i domaćega podrijetla XV–XX. st. Najvrednije su zbirka insignija slobodnoga i kraljevskoga grada (žezlo gradskoga suca i pečatnjak grada iz 1464) i zbirka topova (Michael Dobler, 1543; Merten Hilger, 1586), a najveće su zbirke namještaja (XVI–XX. st.), keramike (XVI–XX. st., talijanska fajansa, Meissen, Beč, Davenport, Krapina), stakla (XVI–XX. st., Češka, Salvati, Osredok), satova (XVII–XX. st., Augsburg, Amsterdam, London, Beč, Varaždin), cehalia (XVI–XX. st., Varaždin), zavjetnih sličica (XVII–XX. st., Marija Bistrica). Unutar Muzeja osn. je 1939. Moderna galerija hrvatske umjetnosti, koja od 1947. djeluje kao Galerija starih i novih majstora. S otprilike 600 djela u zbirkama slikarstva i kiparstva i oko 900 grafičkih listova prati slijed od XV. st. do radova suvremenih umjetnika. Među njima su djela nizozemskih slikara XVII. i XVIII. st., zatim flandrijskih, njemačkih i talijanskih majstora; vrijedna je zbirka portreta XIX. st. te djela domaćih i udomaćenih majstora.

LIT.: I. Lentić, Gradnja i graditelji župne crkve sv. Nikole u Varaždinu, *Vijesti MK*, 1968, 6. — I. Lentić-Kugli, Graditelji oltara sv. Nikole u župnoj crkvi u Varaždinu, *ibid.* — Ista, Prilozi za istraživanja varaždinskih »pictora« u 18. st., *ibid.*, 1969, 3. — L. Šaban, Orgulje kapele sv. Florijana u Varaždinu, *ibid.*, 1971, 5. — M. Iljanić, Nekoliko riječi o varaždinskom gradskom tornju, *Bulletin JAZU*, XV–XXII, s. a. — K. Filić, Tri žrtvenika isusovačke crkve u Varaždinu, *ibid.* — M. Mirković, Barokni program Rangerove stropne slike u Franjevačkom samostanu u Varaždinu, *Gradski muzej Varaždin*, 1975, 5. — I. Lentić-Kugli, Povijesna urbana cjelina grada Varaždina, *Zagreb 1977.* — Ista, Jakob Erber — varaždinski zidarski majstor 18. stoljeća, *Peristil*, 1975–76, 18–19. — P. Cvekan, Djelovanje franjevac u Varaždinu, *Varaždin 1978.* — D. Baričević, Djela varaždinskog kipara Fridrika Pettera u Varaždinu, *Bulletin JAZU*, 1979, 1. — Z. Horvat, Gotička kula varaždinskog Staroga grada, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 1980–81, 6–7. — I. Lentić, Varaždinski zlatari i pojasari, *Zagreb 1981.* — I. Lentić-Kugli, Varaždinski graditelji i zidari od 1700. do 1850. godine, *Zagreb 1981.* — D. Baričević, Kameni spomenik sv. Ivana Nepomuka pred varaždinskim Starim gradom, *Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin*, 1985, 7. — I. Lentić-Kugli, S. Novak, D. Baričević i R. Ivančević, Isusovačka crkva i samostan, Mala biblioteka Godišnjaka zaštite spomenika kulture Hrvatske, *Zagreb 1988.* — D. Cvitanović, Isusovačka arhitektura baroknog razdoblja u hrvatskim zemljama, u katalogu: Isusovačka baština u Hrvata, *Zagreb 1992.* — D. Baričević, Barokno kiparstvo u isusovačkim crkvama, *ibid.* — M. Klemm, Štukature izvedene tijekom 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj na primjeru isusovačkih građevina u Zagrebu i Varaždinu, *ibid.* — R. Horvat, Povijest grada Varaždina, *Varaždin 1993.* — M. Mirković, Iluzionističko zidno slikarstvo, *Sveti trag (katalog)*, *Zagreb 1994.* — D. Baričević, Kiparstvo manirizma i baroka, *ibid.* — M. Dučakijević, Vodič Galerije starih i novih majstora, *Varaždin 1994.* Mi. Kl.

VARAŽDINSKE TOPLICE, termalno kupalište i lječilište II od Varaždina. Područje je naseljeno od prapovijesti, što dokazuju arheol. nalazi iz paleolitika, neolitika, brončanog, a najviše iz ant. doba. Na području panonsko-ilir. plemena Jasa Rimljani od I. do IV. st. grade *Aquae Iasae* — veliki termalni centar s naseljem. Na najvišoj su terasi pronađene reprezentativne javne zgrade: kupalište s bazenima i razgranatim kanalizacijskim uređajima, velika bazilikalna dvorana s apsidnom egzedrom s ornamentalno oslikanim zidovima te reprezentativni forum (26×23 m), okružen trijemovima i kapitolijem s tri hrama: Jupiterovim (7×9 m), Junoninim i Minervinim (oba 5×4 m). U Minervinu je hramu nađen vrstan mladenački mramorni kip Minerve, visok oko 2 m, koji potječe iz I/II. st. Taj tip foruma rijedak je u Rimskome Carstvu. Pronađen je nimfej sa zanimljivom ikonografijom (nimfa na delfinu, Europa na biku, Eros na hipokampu). Prema natpisima, svetište nimfa dao je u doba careva Marka Aurelija i Lucija Vera (161–170) podignuti Marcus Fabius Fabullus. Vješto klesane skulpture načinjene su od pohorskoga mramora, a nastale su u domaćoj radionici. Otkriveno je više epigrafskih spomenika, ara, kapitela i arhitektonske plastike. — Na juž. dijelu topličkoga brijega nađen je stambeni dio naselja s ostacima drvene (I–II. st.) i poslije kamene arhitekture (III–IV. st.). *Aquae Iasae* stradale su u ratu s Markomanima (druga pol. II. st.), a obnovljene za cara Konstantina (poč. IV. st.). Već krajem toga stoljeća opustošeno naselje preplavila je termalna voda, koja je preko njega nataložila debeli sloj sedre.

VARAŽDINSKE TOPLICE. Minerva. Zagreb, Arheološki muzej

Ban Aleksije (1110–16) dao je toplice zagrebačkome Kaptolu, koji je tu sagradio utvrđeni grad; pregrađivan je 1617, a današnji mu je izgled iz 1695. U njemu je Zavičajni muzej (s arheol., balneološkom i kulturnopov. zbirkom). Etnograf. je zbirka u staroj, slamom pokrivenoj drvenoj kući. U jezgri slikovitoga mjesta su stambene zgrade koje potječu iz XVI. st. (kuća Kirinić, 1526). Iz XVIII. st. su škola (1760) i župni ured, a iz XIX. st. Konstantinova kupelj sa svratištem, klasicistički pregrađivana (B. Felbinger, 1820), pučka kupelj (1844), dok je u drugoj pol. XIX. st. više kuća gradio domaći graditelj A. Samobor (kuća Veronek, 1850). — Na groblju je kapela Sv. Duha (pregrađena 1774). Uz stari grad je gotička, barokizirana (1763) župna crkva Sv. Martina s poligonalnim svetištem, bočnom kapelom i zvonikom uz lađu. U njoj su mramorni oltari F. Robbe: Sv. Katarine (oko 1733), Sv. Barbare (1738) iz zagrebačke katedrale i barokne orgulje majstora A. Römera (1765) sa skulpturama anđela svirača.

Park se uređuje od 1820. — Brončani spomenik golorukoga borca je djelo L. Bezeređyja (1959).

LIT.: J. Brunšmid, Kameni spomenici Hrvatskoga muzeja u Zagrebu, *VJHAD*, 1905. i 1910. — J. Barle, Nekoji podaci za povjest kaptolske tvrđe u varaždinskim Toplicama, *ibid.*, 1912. — B. Vikić-Belančić i M. Gorenc, Arheološka istraživanja antickog kupališta u Varaždinskim Toplicama od 1953–55. g., *ibid.*, 1958. — Ista, Istraživanja antickog kupališta u Varaždinskim Toplicama od 1956–59. g., *ibid.*, 1961. — V. Horvat-Pintarić, Francesco Robba, *Zagreb 1961.* — J. Čabrijan, Pregled povijesti Varaždinskih Toplica, *Vijesti MK*,